

ks. dr hab. Paweł Podeszwa, prof. UAM
Uniwersytet im. Adama Mickiewicza w Poznaniu
Wydział Teologiczny
Zakład Teologii Historycznej

Recenzja rozprawy doktorskiej

mgr lic. Paweł Wańczyk, *Przesłanie skierowane bezpośrednio do odbiorców*
w „*Liście do Hebrajczyków*”, Kraków 2021, ss. 426.

Rozprawa doktorska napisana na Wydziale Teologicznym Uniwersytetu Papieskiego
Jana Pawła II w Krakowie pod kierunkiem ks. dra hab. Romana Bogacza, prof. UPJPII.

Pismem z dnia 8 kwietnia 2021 r. zostałem poproszony przez Radę Dyscypliny „Nauki
Teologiczne” UPJPII w Krakowie o przygotowanie recenzji rozprawy doktorskiej p. mgra lic.
Pawła Wańczyka.

Recenzja składa się z pięciu części: 1) omówienie zagadnienia badawczego oraz
struktury pracy; 2) ocena merytoryczna rozprawy; 3) ocena formalna pracy; 4) proponowane
zagadnienia do dyskusji; 5) konkluzja zawierająca wnioski do Rady Dyscypliny „Nauki
Teologiczne” UPJPII w Krakowie.

1) Zagadnienie badawcze oraz struktura pracy

Autor recenzowanej rozprawy doktorskiej podejmuje interesującą próbę odpowiedzi na
pytanie o sytuację egzystencjalną wspólnoty, do której został skierowany List do
Hebrajczyków. Przyjmuje, że Autor Hbr przygotował, a następnie wygłosił przemówienie,
„które stanowiło odpowiedź na problemy z jakimi borykali się członkowie wspólnoty
pierwotnych odbiorców” (s. 20) Listu. Sam definiuje cel dysertacji jako „przedstawienie
trudności, z jakimi zmagali się wspomniani słuchacze oraz wydobycie wskazanych przez retora
sposobów ich przewyciężenia” (s. 21).

Prowadzone badania koncentrują się w sposób szczególny na „przesłaniu skierowanym
bepośrednio do odbiorców” (tytuł dysertacji), stąd, zgodnie z zapowiedzią Doktoranta,
większa uwaga została „poświęcona tym fragmentom, w których gramatyka języka greckiego
wskazuje, że autor zwraca się bezpośrednio do odbiorców swojej przemowy – czyli gdy stosuje
pierwszą albo drugą osobę liczby mnogiej lub niekiedy drugą osobę liczby pojedynczej
czasowników lub zaimków” (s. 21).

Aby osiągnąć wyznaczone cele badawcze Doktorant proponuje następującą strukturę
dysertacji: po stronie tytułowej, karcie bibliograficznej oraz wykazie skrótów (ss. 1-7); wstęp
(ss. 8-29); rozdział I (ss. 30-72), który składa się z 2 paragrafów; rozdział II (ss. 73-122),

zawierający także 2 paragrafy; najobszerniejszy rozdział III (s. 123-254), mający 5 paragrafów; rozdział VI (ss. 255-311), posiadający 2 paragrafy; rozdział V (ss. 312-390), składający się z 2 paragrafów; zakończenie (ss. 391-404) oraz bibliografia (ss. 405-424) i spis treści (ss. 425-426).

2) Ocena merytoryczna rozprawy

Recenzowana rozprawa rozpoczyna się od dość obszernego Wstępu (ss. 8-29), w którym Doktorant najpierw wyjaśnia „założenia hermeneutyczne związane z tematem pracy”. Przyznam, że nie rozumiem zasadności tego pierwszego punktu. Podjęte kwestie związane są raczej z problematyką samego Listu, zagadnieniem badawczym oraz zastosowaną w pracy metodą, co będzie przedmiotem dalszych rozważań. Niejasne jest dla mnie zdanie: „Jego odczytanie zgodne z kluczem dostosowania treści do odbiorcy stanowi główne założenie niniejszej pracy” (s. 8). Do czego odnosi się zaimbek „jego” na początku zdania? Ponadto określenie, że temat przesłania Hbr zostanie podjęty w sposób „na lustro” (s. 9) wydaje mi się zbyt kolokwialne (potocyzm) i nie do końca adekwatne. Nie zostało także wyjaśnione dlaczego takie ujęcie daje gwarancję, że „zarówno same badania, jak i przedstawione wnioski będą co najmniej wysoce prawdopodobne, a w niektórych szczegółach wręcz pewne” (s. 9).

Następnie Autor dysertacji omawia „kwestie wprowadzające”, dotyczące gatunku literackiego, autorstwa, tytułu, adresatów, czasu i miejsca powstania oraz struktury Hbr. Zagadnienia te zostały przedstawione poprawnie, w oparciu o współczesny stan badań, w sposób syntetyczny. Budzi jednak moją wątpliwość, czy Wstęp do dysertacji jest odpowiednim miejscem do podejmowania tego typu rozważań o charakterze ogólnym, dotyczącym analizowanej księgi biblijnej. Ponadto w części poświęconej adresatom, Autor mówi już sporo o ich sytuacji egzystencjalnej (ss. 14-16), co przecież ma być częściowo zagadnieniem badawczym i wynikać z analizy tekstu Hbr, zgodnie z jednym z celów badawczych dysertacji. Jeśli już na początku wiadomo, z jakimi problemami borykała się wspólnota odbiorców Listu, to pojawia się uzasadnione pytanie: po co studiować i analizować tekst pod tym kątem? Jak najbardziej uzasadnione natomiast jest omówienie struktury Hbr (ss. 17-20), gdyż ona posłużyła Autorowi dysertacji do podziału treści Listu i jej prezentacji w pięciu rozdziałach (zob. s. 18).

W kolejnej części Wstępu Autor przedstawia cel, przedmiot, metody, strukturę rozprawy oraz stan badań. Cel został sformułowany poprawnie, choć dość ogólnie. Jeśli chodzi o zastosowane metody to czytamy, że «prezentowane wnioski będą się opierać o wyniki badań prowadzonych metodą historyczno-krytyczną. Przy czym należy zauważyć, iż diachroniczne podejście do „Listu do Hebrajczyków” wyraża się jedynie poprzez oddzielenie właściwej przemowy, komponowanej jako jedna przeznaczona do wygłoszenia całość, od dołączonego później dodatku epistolarnego. Co więcej, ten oralny charakter głównej części tej księgi domaga się także ubogacenia i poszerzenia analiz o wyniki badań prowadzonych metodą retoryczną, tak by możliwe było również odkrycie zamiaru mówcy odnośnie sposobu jego argumentacji, perswazji oraz oddziaływania na emocje odbiorców» (ss. 22-23). Samo założenie, że należy wykorzystać metodę retoryczną jest słuszne, choć w moim przekonaniu nie znajduje ono zbyt dużego odzwierciedlenia w zaproponowanej dalej analizie tekstu Hbr.

Po wskazaniu metod badawczych Autor omawia bardzo syntetycznie strukturę rozprawy, zaznaczając kolejny raz, że opiera ją na koncentrycznej makrostrukturze Listu zaproponowanej przez A. Vanhoye (s. 23). Szkoda, że nie została choćby zasygnalizowana zawartość poszczególnych rozdziałów dysertacji.

Następnie Doktorant przechodzi do przedstawienia *status quaestionis*, krótko analizując obcojęzyczne artykuły Deckera, Lo Bue, monografie deSilva, Schencka, z literatury polskojęzycznej artykuł Lewickiego. Wspomina także bardzo ogólnie inne opracowania (s. 27 z przypisem 64). Doktorant konkluduje, że „badany w niniejszej dysertacji temat nie doczekał się gruntownego, całościowego i rzetelnego omówienia, a w literaturze polskojęzycznej prawie w ogóle nie był podejmowany” (s. 27), dlatego zaproponowana rozprawa ma szansę wypełnić tę lukę i stanowić «istotną „cegielkę”, pogłębiającą rozumienie „Listu do Hebrajczyków”» (s. 28).

Ostatnią część wstępu stanowią uwagi redakcyjne, odnoszące się do transliteracji słów greckich, stosowania skrótów, odwoływania się do aparatu krytycznego oraz zapisu sigli biblijnych.

Wstęp został napisany poprawnie. Zawiera wszystkie niezbędne elementy: uzasadnienie wyboru tematu, określenie celów badawczych, omówienie *status quaestionis*, wyjaśnienie obranych i zastosowanych metod badawczych, wskazanie struktury rozprawy. Uważam jednak, że domaga się pewnego uporządkowania i przemyślenia kolejności podejmowanych w nim zagadnień.

Zasadniczy korpus pracy stanowi pięć kolejnych rozdziałów, które są omówieniem całego Listu do Hebrajczyków, z wyjątkiem dodatku epistolarnego (13,22-25). Rozdział pierwszy rozpoczyna się od analizy prologu (1,1-4) oraz pierwszej części Listu o panującym Synu Bożym, który jest bratem ludzi (1,5-2,18). W drugim rozdziale Autor wyjaśnia kolejne fragmenty Listu o konieczności posłuszeństwa Bogu oraz o Jezusie jako doskonałym przykładzie takiego posłuszeństwa (3,1-5,10). Trzeci rozdział zawiera analizę centralnej partii Listu, koncentrującej się na konieczności doceniania zbawczej ofiary Jezusa, kapłana Nowego Przymierza na wzór Melchizedeka. Wzywa ona jednocześnie do prowadzenia prawdziwego życia chrześcijańskiego (5,11-10,29). Rozdział czwarty stanowi refleksję nad wiarą, która jest niezbędna w przewycięzaniu rozmaitych przeciwności. Autor pisze także o Jezusie jako najdoskonalszym przykładzie wytrwałości (11,1-12,13). W ostatnim rozdziale rozprawy Doktorant koncentruje się na temacie życia chrześcijan, będącego odpowiedzią na Bożą dobroć (12,14-3,21), poruszając następujące kwestie szczegółowe: dobre życie chrześcijan jako wyraz wdzięczności człowieka wobec Boga, bezcenny dar Jego dobroci, sposób oddawania czci Bogu oraz uwielbienia Boga. Za najważniejszą misję chrześcijan uznaje pełnienie woli Bożej.

Ponieważ pięć zaproponowanych rozdziałów zawiera egzegezę poszczególnych części Listu oraz płynące z niej wnioski teologiczne poniższa ocena odnosi się do całości.

Każdy rozdział rozpoczyna się od krótkiej zapowiedzi tematu oraz zasygnalizowania przyjętej w nim struktury podziału tekstu na mniejsze jednostki tematyczne, które stanowią kolejne paragrafy i punkty. Następnie Doktorant proponuje własne tłumaczenie tekstu biblijnego z krytycznego wydania tekstu greckiego w Nestle-Aland, wyd. 28. Zasługuje to na uznanie, gdyż w ten sposób zyskujemy kolejny przekład Listu do Hebrajczyków. Autor,

dokonując tłumaczenia, starał się z jednej strony uwzględnić specyficzną terminologię Hbr a z drugiej zadbał, aby przekład był zrozumiały dla współczesnego odbiorcy.

Zaproponowana egzegeza jest rzeczowa i poprawna. Bazuje na analizie lingwistycznej (morfologia i syntaksa) oraz semantycznej, uwzględniającej perspektywę intertekstualną oraz intratekstualną. Autor z dużym powodzeniem wykorzystuje wszelkiego rodzaju słowniki, leksykony biblijne oraz komentarze i opracowania, do których obficie odsyła czytelnika w przypisach. Charakterystycznym rysem prowadzonej analizy egzegetycznej poszczególnych wersów jest nie tyle całościowe wyjaśnienie tekstów, ale poszukiwanie typowych elementów literackich, świadczących o bezpośrednim zwracaniu się oratora do odbiorców, co zgodnie z tematem rozprawy i celami badawczymi, stanowi główny przedmiot zainteresowania Doktoranta. Generalnie można uznać tę próbę za udaną. Autor zwraca szczególną uwagę na te fragmenty i stara się wydobyć ich zasadnicze przesłanie. Słuszne jest też założenie, że pozostałe teksty, które nie zawierają słownictwa wprost odnoszącego się do odbiorców, stanowią jednak ich istotny kontekst. Czytając jednak zaproponowaną egzegezę tekstu chwilami można mieć wrażenie, że nie została zachowana odpowiednia proporcja między szczegółowym omówieniem fragmentów, zawierających przesłanie skierowane wprost do odbiorców, a innymi tekstami, które miały być analizowane „pokrótce” (s. 22) i „nieco bardziej pobieżnie” (s. 402). Konsekwencją tego jest najpierw znaczna długość rozprawy, będącej właściwie komentarzem do całego Listu (z wyjątkiem dodatku epistolarnego) oraz „jakby zaginięcie” w tym rozbudowanym wywodzie fragmentów, stanowiących główny przedmiot zainteresowania Doktoranta.

Analizując uważnie poszczególne teksty Autor wydobywa najistotniejsze tematy teologiczne, akcentując te elementy, które składają się na przesłanie skierowane wprost do odbiorców Listu. Wyprowadzane wnioski teologiczne są poprawne i komplementarne. Jedyne moją wątpliwość budzi nieco kategoryczne stwierdzenie, znajdujące się po analizie Hbr 8,13, że „momentem, w którym Stare Przymierze zupełnie utraciło znaczenie stał się czas zaistnienia Nowego Przymierza, a więc objawienie się Boga przez Syna Bożego i dokonania przez Niego dzieła zbawienia” (s. 179). Biorąc pod uwagę złożoność problematyki relacji między przymierzem synajskim a nowym przymierzem (zob. H. Witczyk, *Przymierze zawarte na Synaju a nowe przymierze w Chrystusie*, „Collectanea Theologica” 73/1 (2003), s. 37-72) oraz zwłaszcza posoborowe nauczanie Kościoła, (np. Papieska Komisja Biblijna, *Naród żydowski i jego Święte Pisma w Biblii chrześcijańskiej*, nr 40-42, szczególnie punkt 42, poświęcony Hbr; podobnie Komisja ds. relacji z judaizmem, „*Bo dary łaski i wezwanie Boże są nieodwołalne*” (Rz 11, 29). *Refleksje o kwestiach teologicznych odnoszących się do relacji katolicko-żydowskich z okazji 50. rocznicy „Nostra aetate”* (artykuł 4), nr 18, 27) rodzi się uzasadnione pytanie: czy rzeczywiście można przyjąć, że pierwsze przymierze „zupełnie utraciło znaczenie”? Wspomniany dokument Papieskiej Komisji Biblijnej, podsumowując naukę Nowego Testamentu o przymierzu, stwierdza jednoznacznie: «wniosek, który wynika ze wszystkich tekstów, jest następujący: pierwsi chrześcijanie mieli świadomość, iż kontynuują plan przymierza, który Bóg Izraela objawił i urzeczywistnił w Starym Testamencie. Izrael nadal znajduje się w relacji przymierza z Bogiem, ponieważ przymierze-obietnica jest ostateczne i nie może ulec zniesieniu. Jednak pierwsi chrześcijanie mieli świadomość tego, że żyją w nowym etapie tego planu, etapie, który został zapowiedziany przez proroków i który został zapoczątkowany we krwi Jezusa, „kwi przymierza”, ponieważ została ona przelana z miłości

(por. Ap 1,5b-6)» (Papieska Komisja Biblijna, *Naród żydowski*, nr 42, tekst cytuję z wydania polskiego dokumentu: Kielce 2002, s. 84). Wydaje mi się zatem, że kwestia „utruty znaczenia” przymierza na Synaju w świetle Hbr 8,13 powinna zostać bardziej doprecyzowana i wyjaśniona, aby nie budziła żadnych wątpliwości. Jest to przecież fundamentalna kwestia w dialogu katolicko-judaistycznym (zob. np. J. Ratzinger, *Wielość religii i jedno Przymierze*, Poznań 2004).

Każdy rozdział rozprawy kończy się krótkim podsumowaniem, zbierającym najważniejsze wnioski egzegetyczne i teologiczne.

Zakończenie pracy w sposób syntetyczny, a jednocześnie dość rzeczowy, zbiera rezultaty osiągniętych badań w poszczególnych rozdziałach dysertacji. Autor rozpoczyna od przypomnienia zasadniczych treści Listu do Hebrajczyków omówionych w pięciu rozdziałach dysertacji, aby następnie przejść do podsumowania głównego zadania badawczego. W oparciu o przeprowadzone analizy ukazuje główne rysy sytuacji egzystencjalnej adresatów Listu: zanik pierwotnej gorliwości i entuzjazmu wyznawanej wiary, niebezpieczeństwo prześladowań oraz inne zagrożenia, co wszystko razem czasami prowadzi do nagannych postaw wyznawców Jezusa (nawet apostazji). Autor Listu, przypominając Boże dobrodziejstwa oraz wielkie dzieła Boga dokonane w śmierci i zmartwychwstaniu Jezusa, zachęca do wytrwałości, umocnienia wiary i odważnego jej wyznawania oraz chrześcijańskiego życia, które jest pełnieniem Jego zbawczej woli i tym samym wyrazem wdzięczności wobec Boga i oddawania Mu czci. Można zatem powiedzieć, że zasadniczy cel rozprawy został osiągnięty. Poprawna analiza Listu dostarczyła bowiem informacji pozwalających na zarysowanie sytuacji egzystencjalnej pierwszych odbiorców Listu oraz ich kondycji duchowej, o czym decydowała jakość wyznawanej wiary. Jednocześnie egzegeza tekstu, zwłaszcza fragmentów zawierających przesłanie skierowane bezpośrednio do odbiorców Listu, pokazała, że jest on przede wszystkim próbą zaradzenia zaistniałej sytuacji i zawiera wskazane przez oratora konkretne sposoby przewyciężenia problemów, z którymi zmagają się wspólnota chrześcijańska. Takie całościowe i systematyczne ujęcie stanowi *novum*, zwłaszcza w literaturze polskiej, i decyduje o oryginalności recenzowanej rozprawy doktorskiej.

Pewne moje zastrzeżenia budzi natomiast ostatni punkt zakończenia, gdzie jest mowa o „realizacji celu postawionego przed niniejszą dysertacją” (s. 402). Uważam, że jest tam zbyt wiele wniosków wartościujących rozprawę: „kompleksowe podejście” (s. 403), „świeże ujęcie” (s. 403), „w stopniu zadawalającym” (s. 403), «niniejsza praca ubogaca badania nad „Listem do Hebrajczyków”, a w sposób szczególny wypełnia lukę w analizach zależności pomiędzy tłem powstania tej księgi a jej przesłaniem» (s. 403), „nowatorski charakter niniejszej dysertacji polega na stworzeniu nieistniejącej dotąd całościowej prezentacji skierowanego do odbiorców orędzia” (s. 403). Nawet jeśli niektóre stwierdzenia są prawdziwe to jednak należy unikać samooceny, a sądy wartościujące pozostawić czytelnikom.

Na koniec chciałbym jeszcze zwrócić uwagę na aktualność podjętej problematyki w rozprawie doktorskiej. Słusznie zauważa sam Doktorant w zakończeniu, „omówienie powodów i objawów dotyczącego adresatów kryzysu oraz nakreślenie tego, jak mówca chce ich zmotywować do wydzwignięcia się z takiego duchowego marazmu i pobudzić do pielęgnowania właściwej relacji z Bogiem oraz bliźnimi, może a wręcz powinno służyć także współczesnym odbiorcom. Chrześcijanom dzisiejszych czasów również zagrażają całkiem

podobne trudności – zubożenie, pokusa przedłożenia doczesnych korzyści ponad wiarę w Jezusa, jak i różne formy prześladowania. Skoro zarówno sytuacja duchowa oraz okoliczności społeczne towarzyszące współczesnym są w wielu aspektach wręcz identyczne do tych z I wieku po Chr., to i orędzie tej księgi jest naprawdę bardzo aktualne” (s. 404). Recenzowana dysertacja jednoznacznie potwierdza, że List do Hebrajczyków pozostaje cennym źródłem inspiracji do życia wspólnot chrześcijańskich naszych czasów, gdzie także współcześni wyznawcy Chrystusa mogą odnaleźć wiele wartościowych pouczeń i wskazówek, aby wiara nie osłabła i owocowała dojrzałym świadectwem życia Kościoła.

3) Ocena formalna pracy

Recenzowana dysertacja posiada spójną strukturę. Na uznanie zasługuje fakt, że każdy rozdział poprzedzony jest krótkim wstępem, w którym Autor informuje czytelnika o swoich zamiarach badawczych oraz najważniejszych elementach struktury poszczególnych rozdziałów rozprawy. Tego typu uwagi pojawiają się także w trakcie prowadzonych badań i zasadniczo ułatwiają zrozumienie prezentowanych treści, wysuwanych wniosków i logiki argumentacji.

Przypisy zostały sporządzone bardzo rzetelnie i konsekwentnie. Autor poprawnie stosuje zapis skrócony dla pozycji wcześniej cytowanych. Zarówno przypisy, jak i bibliografia końcowa wymownie świadczą, że Autor wykorzystał bogatą literaturę światową. Cytuje bardzo wiele poważnych opracowań, komentarzy i artykułów, które podejmują wprost lub pośrednio poruszane przez niego kwestie literackie i teologiczne omawianego Listu. Zauważyłem kilka niekonsekwencji w bibliografii: w komentarzach biblijnych, które znajdują się dziełach zbiorowych (Bourke, deSilva, Mikołajczak, Vanhoye) brakuje stron. W kolejnej części bibliografii, zawierającej literaturę przedmiotu, w zapisie niektórych tytułów zabrakło kursywy (np. Bogacz, Casalini, Duff, Fitzmyer, Guthrie, Horning, Käsemann, Kasiłowski, McNamara, Pindel, Siwek, podobnie *Encyklopedia biblijna* Achtemeiera).

Rozprawa została napisana poprawnym językiem, komunikatywnym i zrozumiałym, także dla czytelnika, który nie jest biblistą czy teologiem, co jest niezwykle ważne w przypadku publikacji. Styl jest poprawny, choć zdarzają się pewne niezgrabności stylistyczne, np. powtórzenia: np. s. 181-182: «Pomimo że poprzednia część „Listu” została zakończona stwierdzeniem o schyłku rzeczywistości pierwszego przymierza (Hbr 8, 13), mówca dokonuje teraz krótkiego przedstawienia dwóch istotnych elementów tego porządku religijnego: świątyni i przepisów kultycznych (Hbr 9, 1). Jednak ich omówienie w analizowanym fragmencie zostaje ograniczone do prawa związanego ze składaniem ofiar. Jeśli chodzi o świątynię to mówca prezentuje ją dość oryginalnie. Omawiając wygląd namiotu spotkania (jego konstrukcję architektoniczną), mówi o jego dwóch częściach w taki sposób, jakby były to dwa budynki, Przesłanie skierowane bezpośrednio do odbiorców w „Liście do Hebrajczyków”, które zostają przez niego określone kolejno jako pierwszy i drugi przybytek (Hbr 9, 2n.6n)168. Taki sposób mówienia z pewnością nie był dla pierwotnych odbiorców mylący». Czasami zdarza się także brak konsekwencji w stosowaniu wielkiej litery, zwłaszcza w zapisie przymiotników od imion własnych, np. religia możeszowa, pokolenie Możeszowe, Prawo Możeszowe. Znalazłem także tak zwane literówki oraz błędy ortograficzne: np. s. 23, przypis 51 „opini”; s. 24 „z koleji”; s. 106, przypis 103 „odpoczynkó”, s. 179, przypis 162 „miały by” i inne. Myślę, że błędy te są wynikiem raczej przeoczenia, zwłaszcza, że Autor dysertacji jest „osobą prawie

niewidomą” (s. 28), co może jeszcze bardziej je wyjaśniać. Gdyby jednak praca miała zostać opublikowana w całości lub fragmentach (np. w formie artykułów) potrzebna jest korekta językowa (stylistyczna i interpunkcyjna).

Szata graficzna jest staranna i nie budzi zastrzeżeń. Jedynie wykaz skrótów, który znajduje się na początku pracy, domaga się pewnego graficznego uporządkowania, aby był bardziej czytelny.

4) Proponowane zagadnienia do dyskusji

Pierwsze zagadnienie:

Autor dysertacji, komentując Hbr 13,13, stwierdza, że retor „po raz kolejny wprowadza podejmowany wcześniej na różne sposoby motyw drogi i wędrówki” (s. 372 wraz z przypisem 214). Motyw drogi może być jednym z ważnych elementów literackich i teologicznych potwierdzających autorstwo Łukaszonego Listu do Hebrajczyków (zob. J. Kapelak, *Motyw „drogi” jako element potwierdzający hipotezę Łukaszonego autorstwa Listu do Hebrajczyków*, „Biblica et Patristica Thoruniensia” 7 (2014) 4, s. 33-45). Jaka jest opinia Doktoranta na ten temat?

Drugie zagadnienie:

W dysertacji Autor pisze o sytuacji egzystencjalnej chrześcijan, do których został skierowany List do Hebrajczyków (np. s. 14-16). Czy można widzieć pewne analogie między problemami tej wspólnoty a sytuacją wyznawców Jezusa, opisaną w Listach do siedmiu Kościołów Apokalipsy (2-3)? Czy taka analogia jest też możliwa między wskazaniami Chrystusa zmartwychwstałego, skierowanymi do siedmiu Kościołów a proponowanymi przez autora Hbr sposobami przezwyciężania trudności, adresowanymi do odbiorców Listu do Hebrajczyków?

5) Konkluzja z wnioskiem do Rady Dyscypliny „Nauki Teologiczne” UPJPII

Recenzowana rozprawa doktorska mgr. lic. Pawła Wańczyka stanowi cenny wkład naukowy w badania literackie i teologiczne Listu do Hebrajczyków.

Dysertacja zasługuje na pozytywną ocenę, zarówno za wybór tematu, jak i za przyjęty sposób badania zagadnienia oraz jego poprawną realizację. Prowadzone przez Doktoranta badania, odwoływanie się do literatury fachowej oraz formułowanie wniosków egzegetycznych i teologicznych pozwalają na konkluzję, że opanował on dobrze warsztat biblisty.

Jestem całkowicie przekonany, że przedstawiona przez Doktoranta rozprawa, zarówno pod względem merytorycznym jak i też formalnym, spełnia wszystkie wymagania stawiane pracom doktorskim przez obowiązującą ustawę o stopniach naukowych i dlatego wnioskuję do

Rady Dyscypliny „Nauki Teologiczne” UPJPII w Krakowie o podjęcie dalszych etapów przewodu doktorskiego mgr. lic. Pawła Wańczyka.

Ms. Paweł Podczus

Poznań, dnia 17 maja 2021 r.